

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Чемодурова Юлія Миколаївна

УДК 37.013.77:331.546:378.046.4(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ
ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Комунальному закладі «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Гура Тетяна Євгеніївна,
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності, професор кафедри менеджменту освіти та психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Шевченко Наталія Федорівна,
Запорізький національний університет, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності;

кандидат психологічних наук
Міщенко Марина Сергіївна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, доцент кафедри психології.

Захист відбудеться «27» березня 2019 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «27» лютого 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток українського суспільства, його соціальні, економічні, політичні та культурні перетворення висувають нові вимоги до фахівців, які у складних професійних ситуаціях мають характеризуватися стійкою системою цінностей, розвиненою рефлексивністю, самоорганізацією, здатністю до самопізнання та саморозвитку. Це зумовлює пріоритетність напрямів післядипломної освіти, зокрема практичних психологів, першочерговим завданням якої стає створення умов для гармонійного професійного та особистісного розвитку фахівців, що відображено в державних нормативних документах: Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту», Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Положенні про психологічну службу системи освіти України тощо.

Об'єктивні особливості професійної психологічної діяльності, високе емоційне навантаження практичних психологів призводять до зниження їх психічної стійкості, розвитку професійно небажаних якостей та дезадаптації, появи психологічних бар'єрів, що відображається на якості виконання професійних функцій, професійної взаємодії та життєдіяльності. Саме тому перед системою післядипломної освіти, яка покликана оперативно реагувати на нагальні потреби суспільства та особистості, актуалізується завдання із запровадження надсучасних моделей підвищення кваліфікації практичних психологів, що забезпечують розвиток їх професійної компетентності, активізацію рефлексивних механізмів, збереження психологічного здоров'я й особистісної цілісності в умовах мінливого суперечливого соціального та професійного середовища.

У сучасній психологічній науці проблема деструктивного, деформувального впливу професійної діяльності на особистісний розвиток стає дедалі актуальнішою. Більшість учених (К.О. Абульханова-Славська, А.О. Деркач, Є.П. Єрмолаєва, А.В. Карпов, Є.О. Клімов, С.Д. Максименко, В.А. Семиченко, Г.Х. Яворська та ін.) підкреслюють складність, тривалість та різноспрямованість професійного розвитку фахівця, що може призводити до негативних особистісних змін, відобразитися на продуктивності праці та міжособистісній взаємодії. У зв'язку з цим практичну значущість у системі післядипломної освіти набуває не тільки розвиток, поглиблення або вдосконалення професійних знань і вмінь практичних психологів, але й пошук ефективних шляхів превенції та корекції негативних новоутворень їх професіогенезу, розвиток тих особистісно-професійних якостей, що забезпечать профілактику і подолання їх професійних деформацій.

Деякі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення в наукових працях, що спрямовані на: визначення сутності професіогенезу особистості (Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, Т. Парсонс, М.С. Пряжников, Д. Сьюпер, К. Ховланд, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та ін.); дослідження професійного розвитку психолога (Г.С. Абрамова, І.В. Вачков, Н.П. Локалова, Н.Ф. Шевченко та ін.); виокремлення професійно значущих якостей практичного психолога (І.Б. Гриншпун, Т.Є. Гура, О.Г. Лідерс, В.О. Сухарьов та ін.); визначення концептуальних положень супроводу професійної психологічної діяльності (М.Р. Бітянова, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель та ін.). Проблема професійних деформацій і деструкцій фахівців, найбільш загальні і вірогідні чинники їх виникнення та форми прояву досліджуються такими авторами

як: С.П. Безносков, М.С. Великодна, Ж.П. Вірна, Е.Ф. Зеєр, В.Є. Орел, Е.Е. Симанюк та ін. Окремі питання зазначеного предметного простору висвітлені в працях вітчизняних учених, зокрема в аспекті вдосконалення фахової підготовки практичних психологів (І.І. Бондаренко, О.Ф. Бондаренко, Т.В. Зайчикова, О.М. Кокун, М.С. Міщенко та ін.).

У працях зарубіжних авторів поняття «професійна деформація» найчастіше презентується терміном «burnout» (або «психічне вигорання») і розглядається в аспекті деформації внутрішнього світу фахівця під впливом професійних стресів, що проявляється в його емоційному і фізичному виснаженні, неможливості гармонійного особистісного та професійного розвитку (К. Кондо, К. Маслач, А. Пайнс, Г. Дж. Фрейндербергер та ін.).

Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до питань забезпечення успішності професіогенезу психологів, проблема виникнення та подолання професійних деформацій у теоретичному і практичному аспекті залишається недостатньо розробленою, про що свідчить відсутність єдиного розуміння сутності цього феномена, теоретично визначеної й методологічно обґрунтованої моделі його виникнення і розвитку, розробленої й експериментально апробованої технології профілактики та корекції професійних деформацій фахівців, зокрема психологів, в умовах післядипломної освіти.

Актуальність зазначеної проблеми, її недостатнє теоретичне та практичне вивчення зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Психологічні умови подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради в межах комплексної науково-дослідної теми «Розвиток компетентностей суб'єктів освітнього процесу у системі неперервної освіти» (ДР№0113U007511).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР (протокол № 1 від 01.02.2012 р.), узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в НАПН України (протокол № 2 від 24.04.2012 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці комплексу психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти.

Для досягнення мети були окреслені такі завдання:

- 1) здійснити теоретичний аналіз особливостей професіогенезу практичних психологів, розкрити сутність професійних деформацій та механізми їх виникнення;
- 2) охарактеризувати типи, ознаки та чинники розвитку професійних деформацій практичних психологів;
- 3) емпірично дослідити особливості розвитку професійних деформацій практичних психологів;
- 4) визначити та обґрунтувати психологічні умови, що забезпечують успішне

подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти;

5) експериментально перевірити ефективність визначених психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти.

Об'єкт дослідження – професійні деформації особистості як особливе особистісно-професійне явище.

Предмет дослідження – психологічні умови подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти.

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що ефективність подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти залежить від такої сукупності психологічних умов:

1) усвідомлення практичними психологами сутності професійних деформацій фахівців, методів їх самодіагностики, успішної профілактики та корекції через оновлення змісту післядипломної освіти;

2) гармонізації професійної Я-концепції практичних психологів, яка визначає зміст їх професіогенезу, темп, успішність оволодіння професійною діяльністю, входження в професійну спільноту шляхом розхитування генералізованої деструктивної установки;

3) активізації механізмів професійної самоорганізації практичних психологів завдяки створенню рефлексивного освітньо-професійного середовища у закладі післядипломної освіти.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки припущення дослідження використано комплекс загальнонаукових **методів**: *теоретичних* – аналіз, систематизація, зіставлення та узагальнення даних з проблем психології професійної діяльності та професійного розвитку особистості, теоретичне моделювання сутнісних ознак професійних деформацій; психолого-педагогічне проектування; метод аналізу визначення понять; *емпіричних* – психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), анкетування, опитування, тестування для виявлення рівня розвитку професійних деформацій; *статистичних* - методи середніх величин, парних порівнянь, кореляційного аналізу, аналізу даних за допомогою сучасних інформаційних технологій (обробка результатів діагностики, визначення характеру різниці між коефіцієнтами до та після формувального етапу експерименту). На констатувальному та контрольному етапах дослідження було використано *діагностичні методики* для визначення особливостей професійних деформацій практичних психологів за компонентами структури особистості: особистісно-смісловим – «Опитувальник особистісної орієнтації» (авт. Е. Шостром, адаптація Ю. Альшиної та ін.); когнітивним – авторський дидактичний тест «Психологічні особливості професійного розвитку особистості»; регулятивним – «Опитувальник на вигорання» (Maslach burnout inventory, MBI, адаптація Н.Є. Водоп'янової) та «Стратегії додання стресових ситуацій» (SACS, авт. С. Хобфолл, адаптація Н.Є. Водоп'янової, О.С. Старченкової); рефлексивним – «Методика визначення рівня рефлексивності» (авт. А.В. Карпов, В.В. Пономарьов).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота

здійснювалась упродовж 2012-2018 рр. на базі КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР. У пілотному дослідженні взяли участь 435 практичних психологів різних регіонів України. Учасниками констатувального і формувального етапів експерименту стали 179 практичних психологів системи освіти України.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- *вперше* визначено сутність професійних деформацій практичних психологів як особливого особистісно-професійного явища, що виявляється у зміні структури особистості фахівця під впливом професійної діяльності, викривленні його професійної Я-концепції через фіксацію і генералізацію деструктивної установки; визначено чинники (особистісні, організаційні, статусно-рольові), особливості прояву та критерії розвитку професійних деформацій практичних психологів за визначеними компонентами структури особистості (особистісно-смісловим, когнітивним, регулятивним, рефлексивним), рівні їх розвиненості (низький / початковий, середній, високий); обґрунтовано комплекс психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти (усвідомлення сутності професійних деформацій, методів їх самодіагностики, успішної профілактики та корекції через оновлення змісту післядипломної освіти; гармонізація професійної Я-концепції, яка визначає зміст професіогенезу, темп, успішність оволодіння професійною діяльністю, входження в професійну спільноту шляхом розхитування генералізованої деструктивної установки; активізація механізмів професійної самоорганізації завдяки створенню рефлексивного освітньо-професійного середовища у закладі післядипломної освіти); розроблено й апробовано модель та доведено ефективність програми подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти;

- *поглиблено та уточнено* зміст понятійно-категоріального апарату психологічної теорії професійних деформацій особистості; здійснено диференціацію понять «професійні деформації», «професійні деструкції», «професійне вигорання», класифікацію типів професійних деформацій практичного психолога;

- *набули подальшого розвитку* організаційно-методичні засади післядипломної освіти практичних психологів у контексті розв'язання проблеми подолання їх професійних деформацій.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що структуровані й апробовані психодіагностичні методики вивчення професійних деформацій та розроблені модель і програма їх подолання у системі післядипломної освіти можуть бути використані в процесі підвищення кваліфікації практичних психологів для удосконалення його змісту в курсовий та міжкурсний період (спецкурс «Профілактика і корекція професійних деформацій особистості», мотиваційний тренінг, тренінг з профілактики і корекції професійних деформацій особистості, тренінг саморегуляції емоційних станів, рефлепрактикум, методи психобіографії та проектування професійного розвитку, тематичні науково-практичні семінари та майстер-класи, робота балінтовської групи).

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися та були схвалені на 12 науково-практичних конференціях і семінарах, з яких: 7 - міжнародного та 5 - всеукраїнського і

міжрегіонального рівня, обговорювалися на засіданнях кафедри менеджменту освіти та психології КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес підвищення кваліфікації практичних психологів Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (довідка № 253 від 27.04.2018 р.); Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (довідка № 01-270 від 02.05.2018 р.); Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 298 від 02.05.2018 р.); Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 1290/17-12 від 29.08.2018 р.).

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження опубліковано в 25 наукових і науково-методичних працях, з них: 6 статей у вітчизняних фахових виданнях з психології, 4 статті у зарубіжних виданнях та збірниках, включених до Міжнародних наукометричних баз, 2 статті в інших наукових виданнях та 12 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, 1 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 20 додатків, списку використаних джерел (263 найменувань, з них 15 іноземною мовою). Загальний обсяг роботи становить 303 сторінки, з них основного тексту – 192 сторінки. Дисертація містить 7 таблиць і 27 рисунків загальним обсягом 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено категорійний апарат дослідження; відображено апробацію та впровадження результатів роботи; наведено дані про її структуру.

Перший розділ – «*Теоретичні основи дослідження сутності професійних деформацій практичних психологів*» – присвячено аналізу загально- та спеціально-наукових концепцій розуміння сутності явища професійних деформацій фахівців у цілому та практичних психологів зокрема; визначенню типів, механізмів та чинників розвитку професійних деформацій практичних психологів, теоретичному обґрунтуванню психологічних умов їх подолання.

Ключовим у визначенні теоретичних основ дослідження професійних деформацій практичних психологів є загальнонаукове розуміння складності, тривалості та різноспрямованості професійного розвитку фахівця, результатом якого є психологічні новоутворення позитивного та негативного характеру. Для позначення особливостей змін та перетворень психологічної структури особистості в процесі освоєння і здійснення професійної діяльності в сучасній вітчизняній психологічній науці все частіше використовують поняття «професіогенез» (Т.Є. Гура, Є.П. Єрмолаєва, В.В. Рибалка, А.В. Ткаченко, Г.Х. Яворська та ін.), яке підкреслює тісний взаємозв'язок між особистісним і професійним розвитком, їх взаємозумовленість.

Узагальнення наукових підходів щодо сутності професіогенезу фахівця взагалі та практичного психолога зокрема, дало змогу визначити його як складний, нелінійний процес поетапного розвитку фахівця у просторі та часі професійної діяльності (К. Маслач, Д. Сьюпер, Дж. Макконнелл та ін.), що зумовлений загальними закономірностями формування і розвитку особистості (В.О. Бодров, Т.Є. Гура, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов та ін.), особливостями засвоєння і здійснення професійної діяльності (Є.П. Єрмолаєва, О.Р. Фонарьов, Н.Ф. Шевченко, Г.Х. Яворська та ін.), своєрідністю професійної ситуації та індивідуалізацією процесу виконання професійних функцій (І.С. Вачков, А.О. Деркач, ін.). Загально визнаним негативним новоутворенням професіогенезу є розвиток професійних деформацій, які виявляються у зміні особистісних якостей під впливом професійної діяльності, що призводить до «викривлення» психологічної моделі діяльності у вигляді порушення вже засвоєних способів дії, появи стереотипів професійної поведінки, психологічних бар'єрів у освоєнні нових професійних технологій.

Здійснений аналіз сучасних наукових праць з окресленої проблеми дав підстави зазначити, що в психологічній науці не існує загальноприйнятого розуміння змісту явища професійних деформацій. Їх розглядають як: елемент дезадаптації особистості у просторі та часі професійної діяльності (С.П. Безносков, О.О. Євдокімова, С.В. Ковальчишина, В.С. Медведєв, І.М. Хоржевська та ін.); гіпертрофований розвиток певних рис особистості, професійно значущих якостей, необхідних для виконання певної діяльності за фахом (А.Н. Баженова, С.О. Дружилов, Е.Ф. Зеєр, А.В. Карпов, С.Д. Менделевич та ін.); порушення в системі професійної саморегуляції особистості, що виявляється в надмірному домінуванні Я-професійного в сфері Я-особистого (Ж.П. Вірна, Р.М. Грановська, М.С. Корольчук, В.О. Семиченко, Д.Р. Трунов, Н.В. Циба та ін.); викривлення особистісного профілю фахівця у вигляді синдрому професійного вигорання (Н.Є. Водоп'янова, М.С. Міщенко, О.Б. Полякова, К. Кондо, К. Маслач та ін.). Спільним у наукових дослідженнях є визнання патологічного характеру професійних деформацій, що змінює рівень прояву професійно важливих якостей фахівця, спотворює конфігурацію його особистісного профілю і негативно відбивається на продуктивності праці та житті в цілому.

Здійснений аналіз особливостей професійної діяльності практичних психологів (Г.С. Абрамова, Т.Є. Гура, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель та ін.) дав змогу виділити професійні деформації на всіх рівнях функціонування особистісного і професійного в Я психолога. У роботі виокремлено професійні деформації практичних психологів загальнопрофесійного, спеціальнопрофесійного, професійно-типологічного та індивідуалізованого типів, які розрізняються за ступенем залученості людини в професійну діяльність, її заглибленням у цей процес і, відповідно, мірою зворотності цього процесу. Встановлено, що розвиток професійних деформацій практичного психолога детермінований сукупністю особистісних (Р.М. Грановська, Е.Ф. Зеєр, В.І. Ковальчук, Е.В. Руденський та ін.), організаційних (С.П. Безносков, Н.Є. Водоп'янова, К. Кондо та ін.) і статусно-рольових (Г.С. Абрамова, В.В. Бойко, Н.В. Майсак та ін.) чинників, які закладені в змісті і структурі його професійної діяльності.

Основним психологічним механізмом виникнення професійних деформацій особистості в роботі визначено смислову установку як специфічний цілісний психічний стан суб'єкта, що визначає зміст його психічної діяльності і спрямовує свідомість у певному напрямі, на певну активність (Д.М. Узнадзе). Ґрунтуючись на методології психології установки, зазначається, що виникнення професійних деформацій практичного психолога пов'язане з фіксацією та генералізацією установки на певну професійну поведінку, яка виникає під впливом особливостей професійної діяльності.

На підставі здійсненого аналізу та узагальнення наукових досліджень сутності феномена професійних деформацій особистості, а також нормативних вимог і особливостей професійної психологічної діяльності, **професійні деформації практичного психолога** визначені *особливим особистісно-професійним явищем, що виявляється у зміні структури особистості фахівця під впливом професійної діяльності, викривленні його професійної Я-концепції через фіксацію і генералізацію деструктивної установки.*

Результати проведеного теоретичного аналізу проблеми розвитку професійних деформацій у практичних психологів, вивчення сучасних досліджень психологічних засад профілактики і корекції професійних деформацій у представників інших професій (О.Г. Бондарчук, О.Б. Дубчак, О.О. Євдокімова, Т.В. Зайчикова, І.О. Моцонелідзе, В.С. Медведєв, О.В. Петренко, Н.В. Циба та ін.), а також зарубіжного досвіду підвищення кваліфікації фахівців дало підстави розкрити зміст психологічних умов подолання професійних деформацій у системі післядипломної освіти.

Отже, в роботі обґрунтовано, що післядипломна освіта практичних психологів завдяки своїй розвивальній, стимулювальній, координаційній, супроводжувальній та іншим функціям (Л.Я. Набока, Н.Г. Протасова, В.А. Семиченко та ін.) має забезпечити досягнення фахівцями особистісної та професійної зрілості, створити умови для розхитування генералізованої деструктивної смислової установки й успішного подолання професійних деформацій через реалізацію таких психологічних умов: а) усвідомлення практичними психологами сутності професійних деформацій фахівців, методів їх самодіагностики, успішної профілактики та корекції через оновлення змісту післядипломної освіти; б) гармонізація професійної Я-концепції практичних психологів, яка визначає зміст їх професіогенезу, темп, успішність оволодіння професійною діяльністю, входження в професійну спільноту шляхом розхитування генералізованої деструктивної установки; в) активізація механізмів професійної самоорганізації практичних психологів завдяки створенню рефлексивного освітньо-професійного середовища у закладі післядипломної освіти.

Окреслені теоретичні положення зумовили необхідність та стали підґрунтям для емпіричного вивчення особливостей професійних деформацій практичних психологів.

У **другому розділі** – «Емпіричне дослідження особливостей професійних деформацій практичних психологів» – викладено загальну стратегію емпіричного дослідження, обґрунтовано вибір діагностичного інструментарію та вибірки досліджуваних, здійснено якісний і кількісний аналіз результатів вивчення

особливостей прояву професійних деформацій практичних психологів на різних рівнях організації психіки, виокремлено і проаналізовано критерії та рівні розвитку професійних деформацій фахівців, а також якісні показники їх подолання у системі післядипломної освіти.

Грунтуючись на розумінні сутності професійних деформацій практичного психолога як результату зміни структури особистості, викривлення професійної Я-концепції через фіксацію і генералізацію деструктивної установки в процесі професіогенезу, а також спираючись на структурно-функціональний підхід до визначення компонентів особистості (К.К. Платонов) та метасистемний підхід до рівневої організації психіки (А.В. Карпов), у роботі визначено компоненти структури особистості, викривлення яких у процесі професіогенезу відображає наявність професійних деформацій у фахівця, а саме: 1) особистісно-смысловий компонент, який визначає підструктуру спрямованості особистості, особливості її ціннісно-мотиваційної сфери; 2) когнітивний компонент, у якому відображена пізнавальна функція психіки і який відповідає підструктурі досвіду в структурі особистості; 3) регулятивний компонент, який є складовою підструктури індивідуальних психічних функцій та забезпечує регуляцію діяльності і поведінки особистості; 4) рефлексивний компонент, дослідження якого дає змогу визначити рівень рефлексивності як метаякості фахівця, що відповідає метасистемному рівню організації психіки та є головним модератором його професіогенезу

З метою виявлення особливостей професійних деформацій практичних психологів та обґрунтування визначених психологічних умов їх подолання було здійснене емпіричне дослідження за принципами суб'єктно-діяльнісного підходу (К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлинський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, В.М. Чернобровкін та ін.). У емпіричному дослідженні, яке відбувалось у два етапи, взяли участь 114 фахівців. Завдання першого етапу полягало у вивченні психодіагностичного інструментарію та розробки комплексу діагностичних методик визначення сутності явища професійних деформацій особистості. Завданням другого етапу було дослідження особливостей прояву професійних деформацій практичних психологів на різних рівнях функціонування психіки, обґрунтування критеріїв і рівнів їх розвитку для подальшої реалізації психологічних умов їх подолання.

У роботі обґрунтовано, що психологічна діагностика професійних деформацій особистості має бути комплексною, системною, базуватися на двох методологічних принципах: суб'єктивному, який полягає у вивченні професійного розвитку фахівця на основі його самопізнання, та об'єктивному, що передбачає вивчення ознак професійних деформацій спостерігачем.

У результаті здійсненого емпіричного дослідження особливостей прояву професійних деформацій практичних психологів за визначеними компонентами отримано дані, які свідчать про те, що:

1) *за особистісно-смысловим компонентом* – тільки 8,8% практичних психологів мають внутрішню позитивну мотивацію професійної діяльності, прагнуть до професійного самовдосконалення, проявляють пізнавальну відкритість у прийнятті нових знань та досвіду, розумову гнучкість тощо; 71,9% фахівців виявляють домінування зовнішнього мотиву діяльності над внутрішнім, ситуативну

пізнавальну активність, яка потребує зовнішньої стимуляції; 19,3% психологів демонструють невмотивованість їх професійної діяльності, нездатність розв'язати внутрішні суперечності Я-концепції, нетерпимість до помилок інших, високий ступінь залежності, конформності, несамотійності, негативне ставлення до оточення, догматизм у професії і в житті в цілому, зниження пізнавальної активності тощо;

2) *за когнітивним компонентом* – тільки 15,0% фахівців усвідомлюють особливості професійного розвитку особистості, його позитивні та негативні наслідки, сутність явища професійних деформацій у цілому; 44,7% та 40,3% практичних психологів виявили середній і початковий рівні усвідомлення відповідно, що свідчить про несформованість у них системи знань із закономірностей професіогенезу, його етапів, криз, наслідків, умов ефективного професійного розвитку та саморозвитку, активізації професійного мислення тощо;

3) *за регулятивним компонентом* – 2,6% фахівців виявили високий і 20,2% середній рівень професійного вигорання, що проявляється посиленням емоційних реакцій на психотравмувальні ситуації, збільшенням конфліктності в стосунках, байдужістю і відчуженістю від переживань інших людей, зростанням незадоволеності собою, власною діяльністю, професією взагалі. Емпірично підтверджено, що професійні деформації регулятивної сфери практичних психологів виявляються також у їх копінг-реакціях, що входять у систему психологічного захисту та характеризують особливості професійної поведінки фахівців. Так, окрім конструктивних поведінкових стратегій подолання стресу (таких як «пошук соціальної підтримки», «встановлення соціального контакту») у практичних психологів виявлено копінг-реакції деструктивної спрямованості, а саме: «агресивні дії» – 42,4%, «імпульсивні дії» – 34,8%, «уникнення» – 48,4% тощо. Наявність зазначених захисних реакцій свідчить про невпевненість фахівців у власній професійній компетентності, ригідність в освоєнні нових способів самореалізації, відсутність прагнення до саморозвитку, нездатність брати на себе відповідальність;

4) *за рефлексивним компонентом* – тільки 4,4% практичних психологів мають розвинену рефлексивність, що свідчить про їх критичність та самотійність мислення, усвідомлення ними власних потреб і почуттів, здатність до самоорганізації, самопроектування, самоствердження і самореалізації; 79,8% досліджуваних недостатньо розуміють наслідки і передумови власних дій, тобто використання рефлексивних умінь потребує зовнішнього стимулювання; 15,8% фахівців недостатньо володіють уміннями з аналізу власного Я, професійної діяльності, мислення та поведінки.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження дали підстави для визначення й обґрунтування *критеріїв* розвитку професійних деформацій практичних психологів, які співвідносяться з дослідженими компонентами структури особистості та проявляються на низькому (початковому), середньому та високому *рівнях* розвиненості:

- *низький (початковий) рівень* характеризується домінуванням позитивних внутрішніх мотивів професійної діяльності, гуманістичною спрямованістю їх ціннісних орієнтацій, стійкою пізнавальною активністю; усвідомленням особливостей професіогенезу особистості, сутності явища професійних деформацій;

низьким рівнем професійного вигорання, домінуванням активних, просоціальних стратегій поведінки; розвинутою рефлексивністю (демонструють 26,3% практичних психологів);

- для *середнього* рівня характерно: домінування зовнішніх мотивів діяльності, загальна гуманістична спрямованість ціннісних орієнтацій, ситуативна пізнавальна активність, недостатнє усвідомлення сутності професіогенезу та явища професійних деформацій; наявність симптомів професійного вигорання та пасивних стратегій подолання професійних труднощів, потреба в зовнішньому стимулюванні актуалізації рефлексивних умінь (проявляється у 54,2% фахівців);

- про *високий* рівень свідчить: невмотивованість професійної діяльності, нереалістичність особистісних і професійних цілей; неусвідомлення особливостей професіогенезу фахівця, наявність фрагментарних знань щодо сутності професійних деформацій; виражені симптоми професійного вигорання, переважання в професійній поведінці копінг-реакції деструктивної спрямованості, нерозвинена рефлексивність (виявлено у 19,5% досліджуваних).

Кількісні показники рівнів розвитку професійних деформацій практичних психологів за емпірично дослідженими компонентами структури особистості презентовано в рис. 1.

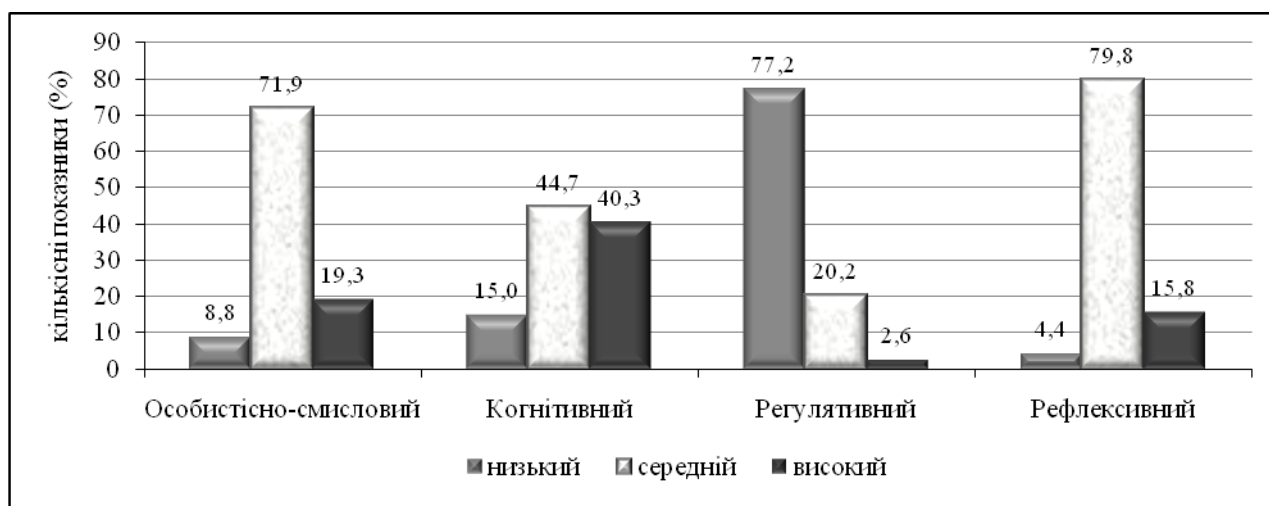

Рис. 1. Кількісні показники рівнів розвитку професійних деформацій практичних психологів за компонентами структури особистості (у %)

За результатами здійсненого емпіричного дослідження виявлено:

- стійкий, достовірний криволінійний кореляційний зв'язок між коефіцієнтом розвитку Я-концепції практичних психологів (як показника особистісно-сміслового компонента) та рівнем сформованості системи знань щодо сутності та наслідків професіогенезу особистості ($r=0,82$, при $p\leq 0,01$). Це свідчить про те, що високий рівень розвитку професійних деформацій за особистісно-смісловим компонентом детермінується відсутністю у практичних психологів відповідної орієнтовної основи їх професійного розвитку;

- стійку зворотну достовірну кореляційну залежність між коефіцієнтом розвитку Я-концепції практичних психологів та рівнем їх професійного вигорання ($r=-0,86$, при $p\leq 0,05$). Отже, чим вищий рівень розвитку професійних деформацій практичних психологів за особистісно-смісловим компонентом, тим вищий рівень

їх професійного вигорання як базової ознаки професійних деформацій за регулятивним компонентом;

- достовірну криволінійну кореляційну залежність між рівнем розвитку Я-концепції практичних психологів та їх рефлексивністю ($r=0,45$ при $p \leq 0,01$), що свідчить про визначальний вплив процесів самоаналізу та самопроекування на зміни в Я-концепції фахівця під впливом професійної діяльності.

Отже, виявлення професійних деформацій практичних психологів на середньому і високому рівнях розвиненості зумовлює необхідність подальшої розробки моделі та реалізації програми подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти на підставі визначених психологічних умов.

У **третьому розділі** – *«Експериментальна перевірка ефективності психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти»* – презентовано авторську модель та програму подолання професійних деформацій практичних психологів; подано організаційно-методичні засади формування експерименту; висвітлено результати перевірки ефективності впливу визначених психологічних умов.

Грунтуючись на положеннях психологічної теорії діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, Ю.М. Швалб та ін.) в роботі презентовано авторську модель подолання професійних деформацій практичних психологів, яка покладена в основу програми реалізації у системі післядипломної освіти визначених психологічних умов подолання професійних деформацій. Згідно зі створеною моделлю одним із актуальних завдань післядипломної освіти практичних психологів є науково-методичне та організаційне забезпечення подолання їх професійних деформацій завдяки розвитку особистісно-сислової, когнітивної, регулятивної та рефлексивної сфер особистості (рис. 2).

На підставі визначених особливостей прояву професійних деформацій практичних психологів на різних рівнях організації психіки, враховуючи психологічний механізм виникнення і розвитку цього явища, а також зарубіжний та вітчизняний досвід підвищення кваліфікації фахівців, у моделі презентовано: загальні та спеціальні принципи процесу подолання, психологічні умови, які потребують реалізації, науково-практичні та методичні заходи впровадження, а також критерії і показники визначення ефективності подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти.

Авторська програма подолання професійних деформацій була реалізована у післядипломній освіті практичних психологів протягом 2014-2017 років за лонгitudною формою експерименту. Дослідно-експериментальну роботу було організовано відповідно до основних вимог щодо її проведення. На формуальному етапі в експерименті взяли участь 85 практичних психологів-слухачів курсів підвищення кваліфікації віком від 25 до 55 років та стажем професійної діяльності від 3 до 20 років.

До складу першої експериментальної групи (ЕГ1) увійшли 20 практичних психологів з високим рівнем розвитку професійних деформацій, які взяли участь у всіх формуальних заходах у курсовий та міжкурсний період підвищення кваліфікації.

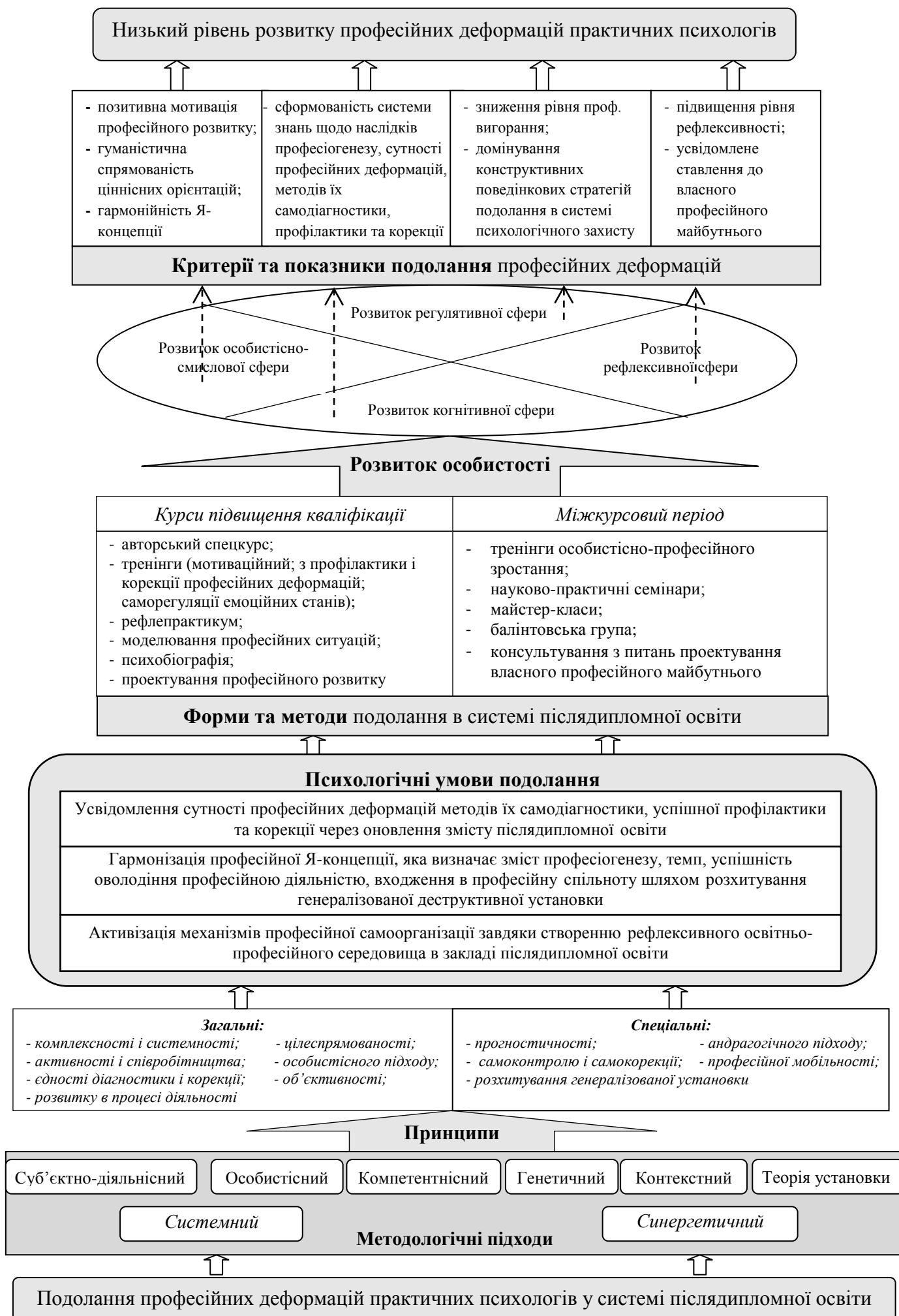

Рис. 2. Модель подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти

Другу експериментальну групу (ЕГ2) склали 24 практичних психологів, які проходили планові курси підвищення кваліфікації протягом 2016-2017 навчального року за оновленим навчально-тематичним планом. До складу контрольної групи (КГ) увійшов 41 практичний психолог, який навчався на курсах підвищення кваліфікації за традиційною освітньо-професійною програмою. Відмінності в організаційних умовах реалізації експерименту в ЕГ1 та ЕГ2 зумовлені потребою у з'ясуванні значення міжкурсового періоду підвищення кваліфікації практичних психологів, що забезпечує неперервність, пролонгованість, системність і систематичність формувальних заходів.

Так, кожна із визначених психологічних умов реалізувалася комплексом заходів, що охоплювали курсовий та міжкурсовий періоди підвищення кваліфікації практичних психологів, таким як: авторський спецкурс «Профілактика і корекція професійних деформацій особистості», тренінги (мотиваційний, особистісно-професійного зростання, «Профілактика і корекція професійних деформацій»; «Саморегуляція емоційних станів»); рефлепрактикум; метод психобіографії, моделювання та проектування професійного розвитку; науково-практичні семінари; робота балінтовської групи, консультування з питань проектування власного професійного майбутнього. Відповідно учасники ЕГ1 взяли участь у всіх вищезазначених формувальних заходах, а ЕГ2 – тільки у курсовий період підвищення кваліфікації за оновленим навчально-тематичним планом, що містив авторський спецкурс, тренінг та рефлепрактикум.

Для кількісного оцінювання динаміки рівня професійних деформацій практичних психологів за результатами впровадження формувальних заходів були застосовані коефіцієнти їх подолання за кожним визначеним компонентом та загальний коефіцієнт подолання, який становив їх арифметичну середню (табл.1).

Таблиця 1

**Загальна динаміка коефіцієнту подолання професійних деформацій
практичних психологів**

Група	Коефіцієнти подолання за компонентами								Загальний коефіцієнт подолання	
	Особистісно-смысловий		Когнітивний		Регулятивний		Рефлексивний			
	конст. зріз	контр. зріз	конст. зріз	контр. зріз	конст. зріз	контр. зріз	конст. зріз	контр. зріз	конст. зріз	контр. зріз
ЕГ1	1,0	0,43	0,60	0,32	0,51	0,29	0,73	0,42	0,71	0,36
ЕГ2	0,71	0,45	0,67	0,40	0,46	0,39	0,67	0,54	0,63	0,44
КГ	0,66	0,62	0,63	0,58	0,46	0,46	0,65	0,63	0,60	0,58

Порівняння загальних коефіцієнтів подолання професійних деформацій практичних психологів експериментальних груп до і після реалізації формувальних заходів висвітлює позитивну динаміку: з 0,71 до 0,36 – в ЕГ1 та з 0,63 до 0,44 – в ЕГ2, тобто рівень професійних деформацій учасників експерименту має стійку тенденцію до зниження. За допомогою методу парних порівнянь виявлено статистично значущу різницю між результатами констатувального і контрольного зрізів ($t_{ЕГ1}=8,55$; $t_{ЕГ2}=3,57$ при $t_{табл.}=2,77$) в обох експериментальних групах. Проте у практичних психологів ЕГ1 динаміка загального коефіцієнту подолання

професійних деформацій є більш значущою, що забезпечено довготривалістю та комплексністю формувальних впливів.

Отже, результати здійсненого експериментального дослідження підтвердили ефективність визначених психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти, що визначається: 1) позитивною динамікою коефіцієнтів подолання професійних деформацій практичних психологів експериментальних груп за особистісно-смысловим компонентом - з 1,0 до 0,43 в ЕГ1, та 0,71 до 0,45 в ЕГ2, тобто з високого до середнього рівня, що виявляється в прагненні фахівців до професійного самовдосконалення та творчої самореалізації, орієнтації на професійний і особистісний саморозвиток; 2) сформованістю професійних знань фахівців щодо сутності та наслідків їх професіогенезу (з 0,60 до 0,32 в ЕГ1, та 0,67 до 0,40 в ЕГ2), що демонструє підвищення рівня усвідомленості фахівців особливостей власного професійного розвитку; 3) зниженням рівня професійного вигорання та зміни в системі копінг-поведінки практичних психологів (з 0,51 до 0,29 в ЕГ1, та 0,46 до 0,39 в ЕГ2) у бік домінування активних, просоціальних стратегій подолання складних професійних ситуацій при зменшенні проявів асоціальної поведінки; 4) стійким розвитком рефлексивності (з 0,73 до 0,42 в ЕГ1, та 0,67 до 0,54 в ЕГ2), що свідчить про активізацію рефлексивних механізмів, здатність фахівців до проектування власного професійного розвитку.

У цілому, простежено загальну динаміку зниження рівня розвитку професійних деформацій учасників експериментальних груп: зросла кількість практичних психологів, які мають низький (з 7,0% до 26,4%) та середній (з 45,8% до 66,6%) рівні розвитку професійних деформацій за визначеними компонентами. Встановлено зниження показників високого рівня розвитку професійних деформацій у 40% фахівців (з 47,2% до 7,0%). Статистично значущої різниці коефіцієнтів подолання професійних деформацій практичних психологів контрольної групи не виявлено.

Таким чином, результати контрольного етапу експерименту цілком підтвердили гіпотезу дисертаційного дослідження щодо ефективності впливу визначених психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти. Отримана статистично значуща різниця коефіцієнтів подолання професійних деформацій контрольної та експериментальних груп до і після формувального експерименту свідчить про доцільність подальшого впровадження в процес післядипломної освіти розробленої моделі та програми.

За результатами здійсненої експериментальної роботи були розроблені методичні рекомендації для педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів післядипломної освіти, що містять опис шляхів реалізації психологічних умов подолання професійних деформацій, а також ефективних методів та засобів оптимізації процесів саморозвитку і самореалізації особистості в системі післядипломної освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне та експериментальне дослідження психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти. Це виявилось у з'ясуванні сутності професійних деформацій практичних психологів, визначенні особливостей їх прояву та чинників розвитку, обґрунтуванні критеріїв та рівнів розвиненості професійних деформацій, а також психологічних умов їх подолання, створенні моделі та експериментальній апробації програми подолання зазначеного явища в системі післядипломної освіти.

1. Теоретичний аналіз та узагальнення наукових підходів до розуміння сутності професіогенезу особистості в цілому та практичного психолога зокрема дає підстави стверджувати, що він є складним, нелінійним процесом поетапного розвитку фахівця у просторі та часі професійної діяльності, який зумовлений загальними закономірностями формування та розвитку особистості, особливостями засвоєння і здійснення професійної діяльності, своєрідністю професійної ситуації та індивідуалізацією процесу виконання професійних функцій. Траєкторія професіогенезу практичного психолога визначається психологічними новоутвореннями його етапів та криз, одним з яких є професійні деформації особистості – зміни особистісних якостей фахівця під впливом професійної діяльності, що призводять до «викривлення» психологічної моделі діяльності у вигляді порушення вже засвоєних способів дії, появи стереотипів професійної поведінки, психологічних бар'єрів у опануванні нових професійних технологій. Основним психологічним механізмом виникнення професійних деформацій є смислова установка як специфічний цілісний психічний стан суб'єкта, що визначає зміст психічної діяльності і спрямовує свідомість у певному напрямі, на певну активність.

Здійснений аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень сутності феномена професійних деформацій, а також нормативних вимог і особливостей професійної психологічної діяльності, дають підстави розуміти *професійні деформації практичного психолога* особливим особистісно-професійним явищем, що виявляється у зміні структури особистості фахівця під впливом професійної діяльності, викривленні його професійної Я-концепції через фіксацію і генералізацію деструктивної установки.

2. Професійні деформації проявляються на всіх рівнях функціонування особистісного і професійного в Я-концепції практичного психолога. Виокремлено професійні деформації загальнопрофесійного, спеціально професійного, професійно-типологічного та індивідуалізованого типів, які розрізняються за ступенем залученості фахівця у професійну діяльність.

Розвиток професійних деформацій практичного психолога детермінований сукупністю особистісних (індивідуально-психологічні особливості особистості), організаційних (особливості соціально-професійного середовища) та статусно-рольових (виконання професійної ролі) чинників, які закладені в змісті і структурі його професійної діяльності та професіогенезі.

3. Враховуючи складність, різнорівневість розвитку професійних деформацій практичних психологів їх діагностика має базуватися на двох методологічних принципах: суб'єктивному, який полягає у вивченні професійного розвитку фахівця

на основі його самопізнання, та об'єктивному, що передбачає вивчення ознак професійних деформацій спостерігачем, виявлення якісних змін структури особистості за особистісно-смісловим, когнітивним, регулятивним та рефлексивним компонентами.

За результатами емпіричного дослідження визначено критерії розвитку професійних деформацій практичних психологів, які співвідносяться з визначеними компонентами структури особистості та виявляються на низькому (початковому), середньому і високому рівнях розвиненості, а саме: характер мотивації професійного розвитку, спрямованість ціннісних орієнтацій, гармонійність Я-концепції особистості (особистісно-смісловий компонент); рівень сформованості системи знань щодо сутності та наслідків професіогенезу особистості (когнітивний компонент); рівень професійного вигорання, домінуючі стратегії подолання професійних труднощів у системі психологічного захисту особистості (регулятивний компонент); рівень рефлексивності, ставлення до власного професійного майбутнього (рефлексивний компонент).

Виявлення професійних деформацій практичних психологів на середньому і високому рівнях розвитку за відповідними критеріями зумовлює необхідність визначення, обґрунтування та реалізацію психологічних умов їх подолання.

4. Теоретичне визначення психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти здійснено на основі положень загальнонаукової (системний та синергетичний підходи), спеціальнонаукової (суб'єктно-діяльнісний, контекстний, компетентнісний, особистісний, генетичний підходи) та конкретнонаукової (теорія установки) методологій, виявлених особливостях професійної діяльності практичних психологів, а також результатів аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду їх підвищення кваліфікації.

Психологічними умовами, що забезпечують успішне подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти визначені: 1) усвідомлення сутності професійних деформацій фахівців, методів їх самодіагностики, успішної профілактики та корекції через оновлення змісту післядипломної освіти; 2) гармонізація професійної Я-концепції практичних психологів, яка визначає зміст їх професіогенезу, темп, успішність оволодіння професійною діяльністю, входження в професійну спільноту шляхом розхитування генералізованої деструктивної установки; 3) активізація механізмів професійної самоорганізації практичних психологів завдяки створенню рефлексивного освітньо-професійного середовища у закладі післядипломної освіти.

5. Експериментальну перевірку ефективності визначених психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти здійснено через упровадження програми, в основу якої покладено авторську модель подолання професійних деформацій, що відображає загальні та специфічні принципи її реалізації із зазначенням форм і методів роботи в курсовий та міжкурсний період підвищення кваліфікації практичних психологів.

Реалізація програми подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти забезпечувалася: 1) упровадженням в освітній процес спецкурсу «Профілактика і корекція професійних деформацій

особистості» та тренінгової роботи із зазначеної проблеми; 2) створенням рефлексивного середовища через упровадження форм і методів організації взаємодії практичних психологів на курсах підвищення кваліфікації з використанням методів активного навчання: проектування, моделювання, аналізу проблемних професійних ситуацій, психобіографії, рефлепрактикуму; 3) організацією психологічного супроводу професійного та особистісного саморозвитку практичних психологів у міжкурсовий період завдяки консультуванню з питань проектування власного професійного майбутнього, проведення проблемних науково-практичних семінарів, організації роботи груп професійної взаємодії.

Ефективність подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти визначається: 1) гармонізацією професійної Я-концепції фахівця, що характеризується позитивною мотивацією професійного розвитку і гуманістичною спрямованістю ціннісних орієнтацій; 2) сформованістю системи знань щодо сутності та наслідків професіогенезу особистості; 3) зниженням рівня професійного вигорання та домінуванням конструктивних поведінкових стратегій подолання професійних труднощів у системі психологічного захисту; 4) підвищенням рівня рефлексивності фахівців та їх відповідальним ставленням до власного професійного майбутнього.

Позитивна динаміка рівнів розвитку всіх визначених компонентів структури особистості за результатами апробації програми подолання професійних деформацій практичних психологів свідчить про ефективність і доцільність упровадження в освітній процес закладів післядипломної освіти визначених психологічних умов.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми подолання професійних деформацій практичних психологів. Подальшого теоретичного і емпіричного опрацювання потребують питання пошуку нових підходів та методів психологічної діагностики професійних деформацій, дослідження умов ефективної психопрофілактики негативних особистісних і професійних новоутворень, що виникають під час тривалого виконання професійних функцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних періодичних фахових виданнях:

1. Чемодурова Ю.М. Професійний розвиток особистості: психологічні фактори та бар'єри / Ю.М. Чемодурова // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – № 1 (дод. 1). Т. I. – Київ, 2012. – 456 с. – С. 198-203.
2. Чемодурова Ю.М. Проблема визначення соціально-психологічних компонентів професійної деформації особистості / Ю.М. Чемодурова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – Т.2. – Вип. 9. – Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2012. – 286 с. – (Серія «Психологічні науки»). – С. 242-246.
3. Чемодурова Ю.М. Теоретичні засади визначення особливостей розвитку професійної Я-концепції психолога / Ю.М. Чемодурова // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць (Серія «Соціальні і поведінкові науки») / Ун-т менедж. освіти НАПН України; редкол.: О.Л. Ануфрієва [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 7(20) / голов. ред. В.В. Олійник. – К.: АТОПОЛ, 2012. – 348 с. – С. 341-347.

4. Чемодурова Ю.М. Теоретико-методичні аспекти психопрофілактики професійних деформацій практичних психологів / Ю.М. Чемодурова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник. Педагогіка. Психологія. Філософія. – Вип. 29 (дод. 1). Т. II. – К.: Гнозис, 2013. – 518 с. – С. 310-315.

5. Чемодурова Ю.М. Проблема визначення та формування професійно важливих особистісних якостей практичного психолога / Ю.М. Чемодурова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – № 25. – С. 233-239.

6. Чемодурова Ю.М. Використання активних методів навчання щодо подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти / Ю.М. Чемодурова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Вип. 2. Т. 1. – Херсон, 2014. – С. 270-275.

Статті у зарубіжних фахових виданнях та збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз:

7. Чемодурова Ю.Н. Проблема розвитку професійної самоорганізації і саморегуляції психолога в системі неперервного образования / Ю.Н. Чемодурова // Человек как предмет междисциплинарного гуманитарного познания. Сб. науч. статей / Отв. ред. Е.В. Федосенко, Л.Ф. Уварова. – СПб.: НИЦ АРТ, 2015. – С. 423-430.

8. Чемодурова Ю.М. Роль психологічного захисту у виникненні та розвитку професійних деформацій практичних психологів / Ю.М. Чемодурова // Технології розвитку інтелекту. Відкритий електронний журнал лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології ім. Г.С. Костюка. – Т. 1. – № 9 (2015) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/163].

9. Чемодурова Ю.М. Психологічні основи формування професійної самосвідомості особистості / Ю.М. Чемодурова // Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences: Holy Cross University. –Kielce, 2016. – pp. 304-306.

10. Чемодурова Ю.М. Експериментальне дослідження ефективності психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти (Experimental research efficiency of psychological conditions of overcoming of psychologists' professional deformation in postgraduate education) / Y. Chemodurova // Scientific discussion. – Vol 1, № 3 (2017). – Praha, Czech Republic. – p. 86-91.

Статті в інших наукових виданнях:

11. Чемодурова Ю.М. Особливості професійного розвитку практичних психологів у системі післядипломної освіти / Ю.М. Чемодурова // Педагогічні науки та освіта: зб. наук. праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – Вип. XIII. – Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2014. – 236 с. – С. 204-210.

12. Чемодурова Ю.Н. Условия реализации тьюторского сопровождения в системе последиplomного педагогического образования / Ю.Н. Чемодурова // Педагогический поиск (Педагогикалык ізденіс). Информационный научно-методический журнал. – г. Петропавловск, Казахстан: ФАО «НЦПК «Өрлеу» «ИПК ПР по СКО» – № 3 (25) сентябрь, 2015 – С. 200-203.

Методичне видання:

13. Чемодурова Ю.М. Профілактика і корекція професійних деформацій практичних психологів: методичні рекомендації / Ю.М. Чемодурова. – Запоріжжя: Кругозір, 2016. – 116 с.

Опубліковано 12 робіт у збірниках матеріалів наукових конференцій.

АНОТАЦІЇ

Чемодурова Ю.М. Психологічні умови подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ. – 2018.

Дисертація присвячена дослідженню психологічних умов подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти. Визначено сутність професійних деформацій практичного психолога як особливого особистісно-професійного явища, психологічним механізмом виникнення та розвитку якого є генералізація деструктивної установки. Виявлено чинники (особистісні, організаційні, статусно-рольові) та особливості прояву професійних деформацій практичних психологів на різних рівнях організації психіки, критерії їх розвитку за визначеними компонентами структури особистості (особистісно-смісловим, когнітивним, регулятивним, рефлексивним), рівні їх розвиненості (низький / початковий, середній, високий) та психологічні умови подолання у системі післядипломної освіти: усвідомлення сутності професійних деформацій, методів їх самодіагностики, успішної профілактики та корекції через оновлення змісту післядипломної освіти; гармонізація професійної Я-концепції шляхом розхитування генералізованої деструктивної установки; активізація механізмів професійної самоорганізації завдяки створенню рефлексивного освітньо-професійного середовища у закладі післядипломної освіти. Розроблено модель та апробовано авторську програму подолання професійних деформацій практичних психологів шляхом реалізації в системі післядипломної освіти визначених психологічних умов, доведено ефективність та доцільність її впровадження в процес підвищення кваліфікації практичних психологів.

Ключові слова: професіогенез, професійні деформації практичних психологів, професійне вигорання, професійна Я-концепція, професійна самоорганізація, психологічні умови подолання професійних деформацій, компоненти структури особистості, післядипломна освіта.

Чемодурова Ю.М. Психологические условия преодоления профессиональных деформаций практических психологов в системе последипломного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология». – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев. – 2018.

Диссертация посвящена исследованию психологических условий преодоления профессиональных деформаций практических психологов в системе последипломного образования. Определена сущность профессиональных деформаций как особого личностно-профессионального явления, психологическим механизмом возникновения и развития которого является генерализация деструктивной установки. Выявлены факторы (личностные, организационные, статусно-ролевые) и особенности проявления профессиональных деформаций практических психологов на разных уровнях организации психики; определены критерии их развития, которые соответствуют определенным компонентам структуры личности (личностно-смысловой, когнитивный, регулятивный, рефлексивный), уровни (начальный, средний, высокий) развития и психологические условия преодоления данного явления в системе последипломного образования: осознание сущности профессиональных деформаций, методов их самодиагностики, успешной профилактики и коррекции через обновление содержания последипломного образования; гармонизация профессиональной Я-концепции путем расшатывания генерализованной деструктивной установки; активизация механизмов профессиональной самоорганизации благодаря созданию рефлексивной образовательно-профессиональной среды в учреждении последипломного образования. Разработана модель и апробирована авторская программа преодоления профессиональных деформаций практических психологов путем реализации в системе последипломного образования выделенных психологических условий; доказана эффективность и целесообразность ее внедрения в процесс повышения квалификации практических психологов.

Ключевые слова: профессиогенез, профессиональные деформации практических психологов, профессиональное выгорание, профессиональная Я-концепция, профессиональная самоорганизация, компоненты структуры личности, психологические условия преодоления профессиональных деформаций, последипломное образование.

Chemodurova Y. Psychological Conditions of Overcoming of Professional Deformation of Practical Psychologists in the System of Postgraduate Education. - Manuscript.

Thesis for Candidate degree in Psychological Sciences, specialization 19.00.07 – «Pedagogical and Age Related Psychology». – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv. – 2018.

The thesis is devoted to the psychological conditions of overcoming of professional deformation of practical psychologists in the system of postgraduate education. It was defined as the content of professional deformations as the special personal and professional phenomenon. Its psychological mechanism of appearance and development is

the generalization of destructive arrangement. The factors (personal, organizational, status and role) of development and the features of manifestation of professional deformation of practical psychologists at the different levels of the organization of mental (personal and semantic, cognitive, regulatory, reflexive) were empirically investigated. The criteria of their development and levels (initial, average, high), and also psychological conditions of their overcoming in the system of postgraduate education were defined: awareness of practical psychologists of essence of specialists professional deformation, methods of their self-diagnostics, successful prophylaxis and correction through the update of maintenance of postgraduate education; harmonization of practical psychologists professional I-conception entrance to a professional association; activation of mechanisms of practical psychologists professional self-organization due to creation of reflexive educationally professional environments in establishment of postgraduate education.

The model and the author's program of overcoming professional deformation of practical psychologists were proved by the realization in the system of postgraduate education of the psychological conditions. The efficiency and expediency of their implementation in the process of professional development of practical psychologists was proved.

Keywords: genesis professional, practical psychologists' professional deformation, burnout, professional I-conception, professional self-organization, psychological conditions of overcoming of professional deformation, components of the structure of the personality, postgraduate education.

Підписано до друку 26.02.2019 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 пр. Зам. № 024

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.